

Seminar Ideologie și exil

Dumitru Radu Popa (n. 1949), *Din partea cealaltă. Publicistică și eseuri*, Scrisul Românesc, 2007.

Dumitru Radu Popa

Din partea cealaltă

Publicistică și eseuri

Lămuriri

Din partea cealaltă e un fel de stare de spirit: încercarea de a desluși, prin aerul nebulos al amintirii, ceea ce leagă identitatea unui om matur de anii lui de formație, de crâmpieie fulgurante care, altfel, nepuse pe hârtie, nu ar însemna mai nimic. Sau poate doar boldul retrăirii în timp – uneori dureros, alteori reconfortant – care îmi face inima să bată mai repede când, din cine știe ce capricii ale memoriei, mă văd târând o sacoșă grea cu cartofi, de la Piața Veche spre Strada Unirii 162, din Craiova copilăriei mele. Sau, urmărind cu privirea, de la mare distanță, timid și nesigur, pașii unei fete cu un cap mai înaltă decât mine, care se plimba pe lângă Madona Dudu, și căreia, la 13 ani, n-am apucat să-i spun că prezența ei în clasă – era veșnica premiantă! – mă tulbura într-atâta încât îmi era greu să urmăresc implicațiile teoremei lui Pitagora, demonstrate la tablă cu seriozitate, de bunul meu profesor de matematică – și atât de temut! – la Liceul *Frații Buzești* unde mi-am făcut școala până în clasa a opta...

Dar din partea cealaltă are și o semnificație strict reală: mă aflu despărțit de un ocean și câteva alte țări europene de locul meu de naștere, unde am crescut, unde m-am zbuguit ca un copil neștiutor, am învățat și, ca mânjii care, treptat, stau uimiți pe propriile picioare, își iau în primire o anume identitate, și își închipuie pesemne tot felul de lucruri, în gândirea lor cabalină.

În orice copil e un mânz.

Pe urmă, mai e și celălalt ocean: acela al timpului care desparte copilul de *atunci* și *acolo* de bărbatul încăruntînd pe partea de păr ce i-a mai rămas, la New York, în America...

Până când, ca în poezia lui Goga, observi cu stupoare – căci încântare nu poate fi, de vreme ce ai uitat *cum se joacă hora* – că îți spune satul „dumneata“...

Aceste însemnări nu au, neapărat, scopul aflării unei cauzalități, asta e treaba filosofilor, iar scriitorii sunt poate la fel de suspicioși față de gânditori, după cum aceștia din urmă îi clasează sec pe scriitori în tagma limbuților superficiali și căutători de efecte (de ar fi fost să-l critice pe Constantin Noica, Dumnezeu să-l odihnească)...

Dar dacă nu e *asta*, adică o explicație esențială, atunci la ce bun să mai așterni lucruri pe hârtie? Eu aș zice că există totuși o menire a acestor însemnări: dacă nu ar fi decât aceea a unor *lămuriri*. Ideea că, prin scrierea din partea cealaltă, îmi recuperez oarecum acele lucruri care mă fac să fiu cel care sunt astăzi: nici mai rău, nici mai bun, dar mai *avizat*.

Cum spune francezul, „Un homme avérte en vaut deux!”

Voi da drumul, cel puțin de această dată, amintirilor mele craiovene, fără nici un fel de ordine sau noimă.

La *Casa Mihail*, muzeul atât de fascinant în vremea copilăriei mele, am văzut primii *Brâncuși*, un cap de copil mi-a reținut în mod special atenția. Tata, care știa că Brâncuși era oarecum (încă) *interzis*, îmi vorbea pe șoptite despre marile opere ale geniului din Hobița pe care aveam să le văd abia ani mai târziu la Târgu-Jiu: *Masa, Poarta, Coloana...*

Mama, minunată persoană, ne înscrisese cu acea sublimă inconștientă care nu a părăsit-o până la moarte, la cursurile de religie de la Biserica Catolică, unde un preot bătrân și sever pregătea copiii pentru prima sfântă împărtășanie.

Dacă s-ar fi aflat, am fi fost exmatriculați...

Eu o tuseam, mereu, după Catehism, la *Casa Mihail*, care era la capătul străzii, să mai admir încă o dată brâncușianul cap de copil. Cred că, inconștient, realizez că avea ceva dintr-un mânz.

Am văzut, la *Centre Beaubourg*, în Paris, mulți ani mai târziu, schițe și alte patru sau cinci variante: întotdeauna mi-au amintit de descinderile mele secrete la biserica catolică și la muzeu.

Perfecțiunea și credința interzisă se îngemănau, probabil, în propriu-mi cap de copil.

Toate aceste crâmpie de viață trăită și reconsiderată acum, din partea cealaltă, îmi provoacă o oarecare neliniște, nici nu știu de ce. Dar poate tocmai această neliniște mă va face să scriu mai departe. E ca o fervoare, poate vag periculoasă, care îmi aduce, retrospectiv, lucruri la care, dintr-un instinct de autoapărare – să nu uităm că, făcându-și

drum în Infern, Orfeu o pierde pe Euridice doar când se uită înapoi! –
n-am mai avut vreme sau curaj să mă gândesc.

Mă consolează, totuși, minunata propoziție a lui Julien Green din
Jurnal: atâta vreme cât suntem neliniștiți, putem să fim liniștiți.

Promit, așadar, să fiu *neliniștit*!

Și, poate, câteodată, incomod, pentru mine și ceilalți. Țasta e aproape
un *pariu*, dar sper să fiu în stare să îl onorez!

Mă gândesc că sunt destui români-americiani, Țasta e un fapt
incontestabil, care au reușit să își recapete statutul intelectual și social
din țară, aici, unde concurența, se știe, e foarte mare. Țasta cel puțin în
zona New York-ului, pe care o cunosc mai bine. Am avut șansa să fiu
și eu printre ei.

Cum, oare, când România era atât de izolată?

Eu aș zice că sistemul de învățământ, chiar și sub vremea „odiosului”,
era extrem de bun și *normativ*, adică bazat pe o predare substanțială, în
ciuda limitărilor politice, și o examinare și notare a elevilor pe măsură.
Nu mai spun că în orașe precum Baia Mare sau Craiova aveam avantajul
unor profesori de mare competență, fie alungați de la universitate, fie
ieșiți din pușcărie și „reabilitați” la liceu. Țasta explică, într-un fel, reușita
multora dintre noi, într-o lume nouă, unde nimeni n-ar accepta scuza că
„mi-am uitat caietul acasă”...

Să o iau, așadar, cu începutul.

Țmi aduc bine aminte de învățătoarea mea, Eleonora Popescu, din
Popoveni parcă, o persoană aproape ireală în acele vremuri de post-
stalinism, care ne recita versuri din Eminescu și Goga, ba chiar se ruga
împreună cu noi, acasă, pentru sănătatea tatii lovit de o boală năpraznică;
de temutul dom’ Modrescu, la matematică – sever și intratabil: ori știai
ori nu știai! –, de minunatul C.D. Papastate, istoric și teoretician literar,
de profesorul de franceză Scânteie, de profesorul I. Culman, la istorie,
și atâția alții care m-au format la Liceul Frații Buzești – în veșnică
concurență cu Colegiul Nicolae Bălcescu (fost Carol, acum, din nou
„Carol I”), ce își avea și el exilații lui de mare valoare!

Da, buni profesori! Iar între paranteza bisericii catolice și a Casei
Mihail, mă obseda întotdeauna graba cu care preotul care ne predă pe
ascuns Catehismul își trăgea mânecile sutanei peste încheietura mâinilor,
deasupra degetele aproape fără unghii... Într-o zi l-am întrebat de ce.
Mi-a spus, grăbit și cam într-o doară, că avea o eczemă.

Mult mai târziu, la înmormântarea lui, am aflat că părintele Bachme
fusesse înlănțuit, timp de patru ani, de mâini și de picioare, la Gherla.

Mă uit *aici*, la televizor, pe un canal pretins religios, la Gherla
care, ca într-o hidoasă reiterare a cenaclurilor „Flacăra“, gongoriză
pe teme mistice, iar la sfârșitul emisiunii e întotdeauna un număr de
la care telespectatorii sunt îndemnați să-și trimită generoasele contribuții
– ca și cum Cerul s-ar putea cumpăra așa, ca orice alt produs disponibil
pe piață.

Aș vrea să le văd încheieturile mâinilor și apoi să le compar
acelea ale profesorului meu de religie sau – de ce nu? – cu acelea ale
unui senator vaticinar, poet mare, mediatizat la culme și gongorizând, în
el!, azi pe teme religioase, dar, din păcate, tot atât de mare pescuitor în
ape tulburi!... În tinerețea mea, se ocupa, printre altele, cu acele cenacluri
spălătoare de creier, care aveau ca menire, între altele, să-i împiedice
pe tineri să se ducă la biserică în Vinerea Mare...

Le-aș sufleca manșetele, tuturor acestora, dar, mai mult ca sigur,
n-aș afla decât, eventual, o banală și inofensivă... eczemă.

O eczemă, mă rog, se poate întâmpla oricui!

Cele mai rele sunt eczemele *pe suflet*, probabil că lasă cicatrici
adânci, chiar dacă invizibile.

Una dintre ele se leagă de faptul că, de pildă, la școală, fiind fiu de
doctori – categoria „mic burghez“ – aveam automat nota 8 la „purtare“,
indiferent de purtarea propriu-zisă. Eram patru copii – trei frați și o
soră, toți la „Frații Buzești“. La începutul anului școlar 1961, tata ne-a
spus, cu seriozitate, că ar trebui să ne declarăm copii de muncitor. Astfel
că, la strigarea „categoriei sociale“, spre stupefarea diriginților noștri,
eram toți de categorie socială *muncitor*.

Două zile mai târziu, instructorul de pionieri, care era, între altele,
pacientul tatei, a trecut pe la noi să joace o partidă de table. În tonul lui
agresiv de activist, i-a atras atenția tatei asupra acestei inadvertențe.
Tata, moldovean care și-a păstrat până la moarte o înconfundabilă și
jucăușă undă de accent ieșean, i-a răspuns între două *linii*, lăsând pentru
o clipă zarurile jos:

„Păi bini, măi, gugumane, ia ti uită la ce citesc eu în fiecare zi! Apăi
vrei să mai zici că nu sunt *muncitor*?“

Și i-a pus sub nas un exemplar din singurul ziar al doctorilor care apărea pe vremea aceea: *Muncitorul Sanitar*...

A râs și instructorul, cam stânjenit însă. Dar vorba lui Caragiale: „Dacă râzi, nu mai ești necăjit...”

Noi am luat la „purtare” nota 9 de atunci încolo – oameni eram cu toții, și supuși același vremi!

Curios, nu port nici o „pică” anilor mei din Craiova. Dimpotrivă, aș vrea să mă mai plimb prin parcul Romanescu, să trec pe pod, ori prin fața *Minervei*, să mai simt frica sfântă a extemporalelor. Ca și cum, prin acel miraculos mecanism al amintirii, toate relele se spală...

Ori, ca în memorabila frază a lui Ionel Teodoreanu, din *Masa Umbrelor*: „Raiul nu e în cer, unde pasul muritorului nu ajunge, ci în urmă, unde pasul călătorului spre moarte nu se mai poate întoarce”.

Brâncușiana

La celebrul muzeu *Guggenheim*, numai cinci minute de mers pe jos de la apartamentul meu din Manhattan, am fost martorul unei expoziții unice, și prin mulțimea capodoperelor aduse din nenumărate muzee ale lumii, și prin excepționala formă de prezentare.

Guggenheim, el însuși o capodoperă a lui Wright, o spirală ce pare nesfârșită, un fel de melc înțelept prin care poți să-ți plimbi pașii fără senzația că urci mereu, era locul ideal pentru un astfel de eveniment. Iar efigia expoziției nu e alta decât sculptura în lemn *Regele Regilor*, a lui Brâncuși.

Mai bine de patruzeci de ani în urmă, când, la Craiova, mă extaziam, la *Casa Mihail*, în fața capului de copil al geniului din Hobița Gorjului, nu aveam cum să bănuiesc că voi vedea *Brâncuși* în atâtea alte părți ale lumii: Craiova, Târgu Jiu, Paris, New York, Philadelphia, Washington...

Pe vremea aceea Brâncuși era un subiect interzis, un „exponent al artei nerealiste, în slujba puterilor imperialiste care îndeamnă la un nou război mondial și împiedică pe muncitori să se organizeze în sindicate” – citez aproximativ dintr-un celebru dicționar al timpului, compus poate de persoane care mai trăiesc și astăzi. Ce sinistru și cinic sună! Tot așa erau etichetați Platon, Bertrand Russell, Heidegger... Măcar Brâncuși se afla... în companie bună din acest punct de vedere! Cum poate mai trăiesc și astăzi, înmormântați, sper, în ridicol, cei care, în anii '50 au refuzat generoasa ofertă a artistului, ca atelierul lui din celebrul *Im-passe Ronsin* să își găsească loc în România. Acum, cele peste 100 de piese se află la *Muzeul Brâncuși* de la *Centrul Pompidou*, în Paris...

Ce să le mai facem acelor oameni? Fie numele lor uitat, ca acela al lui Erostrat care a distrus Templul Artemisei, una din cele șapte minuni ale lumii...

Dar celor care au încercat să dărâme *Coloana infinită*, întâi cu carele trase de boi, apoi cu primul tractor fabricat la Brașov – mândria industriei românești de atunci, ce să le facem? Ori celor care au aruncat gunoaie pe *Poarta Sărutului* sau *Masa Tăcerii*?

Le vom răspunde, eventual, cu mândria de a găsi *Sala Brâncuși* chiar la baza expoziției de la *Guggenheim*: ca și cum nimic n-ar fi fost posibil fără El. Deși expoziția se intitulează *De la Picasso la Pollock. Clasicii artei moderne*, totul începe, de fapt, cu cele cinci capodopere ale lui Brâncuși, din patrimoniul atât de selectiv al Muzeului *Guggenheim*: *Regele Regilor*, *Muza*, *Vrăjitoarea*, *Adam și Eva*, *Foca*.

Înapoi, la Craiova copilăriei mele, mi-aduc aminte de o vizită neașteptată. Cred că era prin 1960. Petru Comarnescu, văr de-al doilea cu tata, venea să rostească prima conferință despre Brâncuși, într-o perioadă de oarecare destindere. *Sala Filarmonicii* a fost arhiplină și nu voi uita niciodată acea uluitoare „reabilitare” a lui Brâncuși, susținută de un imens critic de artă care, pe lângă excepționala competență – își dăduse doctoratul în America! – adăuga o inegalabilă căldură sufletească și o elocință greu de uitat către cei ce l-au auzit vorbind, pentru opera celui care fusese etichetat drept *dușman al socialismului*. Atunci am văzut pentru prima dată *diapozitive*, iar, între ele, celebrul portret al artistului, cu o barbă lungă și albă, încadrat de o tradițională poartă românească.

Portretul a fost și aici, la *Guggenheim*, în *Sala Brâncuși*, și mai erau încă alte șase fotografii în alb și negru, împlinind această *Brâncușiană* pe care nimeni nu o poate „evita”.

O expoziție, în fond, nu e numai suma exponatelor pe care o reprezintă, dar și suma reacțiilor pe care o suscită... Să mă fac puțin mai clar. Ca un mare înamorat de muzee, știu că cel mai bine e să mergi să vezi o expoziție în timpul săptămânii: de marți până joi, căci luni mai toate muzeele sunt închise, iar de vineri până duminică devine un calvar: prea multă lume.

M-am dus la *Guggenheim* să văd această excepțională expoziție *De la Picasso la Pollock. Clasicii artei moderne* și în timpul săptămânii, și

în *week-end*, dar am constatat că *Sala Brâncuși* nu era niciodată grea. Statistic, ca să mă încadrez în limitele unei obiectivități, același grad de interes nu era stârmit decât de Picasso, Modigliani, Chagall și Kandinsky. Comentariile, în ciuda faptului că stăpânesc vreo cinci limbi străine, mi-au fost uneori inaccesibile. Dar acel *body language* m-a asigurat că cei ce vedeau pentru întâia dată *Brâncuși*, oricum i-or fi promulgat numele, aveau cu toții aceeași fervoare și emoție unică pe care eu am avut-o în anii copilăriei mele craiovene când, la *Casa Mihail*, am admirat primul *Brâncuși*.

Inedit: cum a fost prigonit și arestat Saharov

Andrei Dimitrevici Saharov, părintele bombei sovietice cu hidrogen, ar fi împlinit 85 de ani. Generațiile mai tinere vor păstra poate în memorie mai mult pentru figura sa de dizident și activist în domeniul drepturilor omului. Dar ar fi total nedrept să fie ignorată opera lui de fizician și atomist. Cu atât mai mult cu cât, la umbra gloriei științifice, ar fi putut să se instaleze cu ușurință într-o viață comodă, fără griji, cum au făcut-o, din păcate, atâția alții în marea Uniune Sovietică și în celelalte țări din lagărul comunist...

La numai 21 de ani își trecea cu brio doctoratul, în 1948 participa la proiectarea primei bombe atomice împreună cu Igor Kurchatov. După mutarea la Sarov, Saharov a jucat rolul esențial în crearea bombei cu hidrogen. Prima fuziune reușită de sovietici i se datorează integral și a avut loc în august 1953 folosind un design inventat de Saharov (*Sloika*). Imediat i s-a decernat rangul de docent, a fost ales membru plin al Academiei Sovietice de Științe și a primit primul dintre cele trei titluri de Erou al Muncii Socialiste. Avea doar 32 de ani. Saharov și-a continuat activitatea la Sarov elaborând și apoi realizând prima mega-bombă cu hidrogen sovietică intercontinentală.

După crearea bombei *Tsar* de 50MT, cel mai puternic proiectil testat vreodată, în 1961, Saharov începe să-și exprime tot mai frecvent temerile în legătură cu progresul cercetării nucleare fără un control riguros al proliferării armelor atomice. În ciuda veleităților puterii sovietice de a împinge cât mai departe cercetarea menită să perfecționeze armamentul atomic, Saharov se retrage în cercetarea fundamentală a cosmosului. Își expune fățiș ideile contrare continuării testelor atmosferice și joacă un rol cheie în semnarea la Moscova a Tratatului de Eliminare Parțială a armelor nucleare. Savantul, contrar majorității colegilor săi de

Academie Sov
umaniste ale
Sovietului Su
necesitatea u
misilelor ator
ambele părți
publicarea
veritabilă p
de către K
au fost de
curând în
Toate ace
moscoviti

Astfel
Reflecții
tuale, sa
care av
cât de e
libere:
Libert
mația,
a ang
putea
medi
ipoc

oric
cun
fon
căr
căs
Un
gr
În
ia
în

Academie Sovietică, reflectează tot mai adânc la implicațiile morale și umaniste ale descoperirilor sale. Într-o scrisoare secretă adresată Sovietului Suprem, și datată 21 iulie 1967, Andrei Saharov explică necesitatea unui tratat USA-URSS de încetare totală a producerii misilelor atomice, în caz contrar pericolul unei confruntări care să distrugă ambele părți fiind iminent. Guvernul îi ignoră scrisoarea și îi interzice publicarea ei în presa sovietică. Marele savant începe să devină o veritabilă problemă și, în consecință, face obiectul unei atente urmări de către KGB. Multe dintre aceste amănunte, ca și alte inedite situații au fost de curând publicate ca urmare a documentelor descoperite de curând în arhivele de la Moscova, inclusiv jurnalul intim al lui Saharov. Toate acestea care vor face obiectul unui volum în apariție la editura moscovită *Vremia*.

Astfel, aflăm că, după publicarea în *samizdat* a eseului intitulat *Reflecții asupra progresului, coexistenței pașnice și libertății intelectuale*, savantul nu a mai avut acces la nici un fel de facilități de cercetare care aveau legătură cu producerea de armament. Iată un fragment pe cât de emoționant, pe atât de curajos, în acei ani de prigoană a gândirii libere: *Libertatea intelectuală este însăși esența societății umane. Libertatea de a obține nestânjenit și de a distribui, transmite informația, libertatea de a gândi neîngrădit și fără frică, libertatea de a angaja dezbateri fără spaima că Puterea oficială sau statul te-ar putea pedepsi. Garanția că acea putere, în mâinile căreia mass-media devine un mod de infecție și imbecilizare, corespunzătoare ipocriziei și pretenției ei dictatoriale, poate fi combătută.*

Aceste inflamante rânduri ajunseseră deja în Occident și Saharov, oricât de periculos și nedorit de către puterea sovietică, era acum prea cunoscut ca să fie pur și simplu suprimat. În 1970 se număra printre fondatorii Comitetului pentru Drepturile Omului din Moscova, în cadrul căruia își exprimă tot mai vehement opiniile anti-sovietice. În 1972 se căsătorește cu Elena Bonner, activistă și ea pentru drepturile omului. Urmărit cu consecvență de către KGB, după cum reiese din *jurnal*, cu greu mai poate strecura peste hotare scrieri și e aproape izolat de lume. În ciuda tuturor acestora, în 1973 e nominalizat pentru Premiul Nobel, iar în 1974 i se acordă Premiul Mondial Cino Del Duca. În sfârșit când, în 1975, i se decernează *Nobelul pentru Pace*, puterea sovietică îi

refuză dreptul de a părăsi Uniunea Sovietică, pe motive că ar dezvălui secrete militare. În locul lui, Elena Bonner acceptă distincția și face un coroziv discurs la decernare, în care savantul face apel la drepturile omului, ca principiu fundamental al oricărui sistem politic.

Răbdarea dictaturii de la Moscova avea să înceteze în 1980, când Andrei Saharov a protestat public și extrem de vocal împotriva invaziei Afganistanului de către trupele sovietice (protestul a apărut în ziarele occidentale precum *DieWelt*, *The New York Times*, *Los Angeles Times*). Citez din jurnalul inedit: *Draga mea, te sun de la Procuratură, tocmai m-au arestat...* Astfel începe kafkiana istorie a arestării și condamnării sale. Iată ce scrie Saharov însuși despre arestarea care a survenit pe stradă, la 18 ianuarie 1980: *Doi agenți, ambii sub 35 de ani, mi-au fluturat pe sub nas legitimațiile roșii și atât de temute ale Ministerului de Interne. Mi-au spus că au sarcina să mă conducă la Procuratură URSS și să-i urmez cu mașina. Dus imediat în biroul Procurorului General Rekunov, savantul a întrebat de ce a fost arestat pe stradă, când i se putea trimite în mod civilizat o scrisoare să se prezinte la Procuratură. Rekunov i-a răspuns în zeflema, cu o seriozitate prefăcută: Am procedat așa ca să nu pierdem vremea... Dumneata ești un om foarte ocupat, așa încât am ținut să te aduc aici și să-ți citesc personal Decretul Prezidiului Sovietului Suprem: Saharov Andrei Dimitrevici, în ciuda numeroaselor somații ce ți s-au făcut ți-ai continuat activitatea de denigrare a politicii statului punând în pericol interesele URSS și făcându-te astfel vinovat de fapte criminale. În continuare, tot meniul cunoscut, calomnii asupra realităților sovietice, activitate dușmănoasă față de partid, de bunăstarea poporului sovietic, a ordinii publice și... a păcii mondiale!*

Deosebit de interesant este și transcriptul ședinței Comitetului Central al PCUS în care conducerea partidului a decis deportarea lui Saharov în orașul Gorki (azi Nijnîi Novgorod). Episodul pare extras din *Casa Morților*, cu toate fantomele redutabile ale acelor vremuri. Politburo-ul era prezidat de Leonid Brejnev care a început ședința prin a spune că Saharov se făcuse vinovat de activitate criminală împotriva statului sovietic. L-a urmat Andropov, pe vremea aceea șeful KGB-ului, care a propus să i se retragă titlurile de Erou al Muncii Socialiste și Premiul Lenin, conferit în 1953. Andrei Gromîko a subliniat că prin toate uneltirile

sale împotriva regimului sovietic, Saharov a creat o situație intolerabilă. Tot acest circ grotesc s-a încheiat cu propunerea, acceptată în unanimitate, făcută de Andropov ca Andrei Saharov să fie deportat și deținut pe o perioadă nelimitată în orașul Gorki.

Restul e binecunoscut: șase ani de privațiuni, umilință, urmărire continuă de către KGB, atât a lui cât și a Elenei Bonner. În 1986, odată cu instaurarea *Perestroikăi*, Mihail Gorbaciov îl „reabilitează” pe Andrei Saharov care este repus în drepturi și se întoarce la Moscova. Se angajează imediat în viața politică devenind secretarului Mișcării Democratice. Trei ani mai târziu, cu două luni înainte de fatalul atac cardiac, a fost ales deputat. Abia împlinise 69 de ani.

Fantome ale trecutului? Poate. Dar nu există șanse pentru un viitor decent și mai bun fără să ne amintim trecutul!